

Čemu slouží věda

Ladislav Hejdánek

◆ přednáška, česky, vznik: 30. 12. 1949 ◆ poznámka: Přednáška pro středoškolskou konferenci Akademické YMCA ve Vrbně. Text poslán a přečten za mé nepřítomnosti (už nemocen). [pozn. aut.]

◆ lecture, Czech, origin: 30. 12. 1949

Čemu slouží věda

Ladislav Hejdánek

◆ přednáška, česky, vznik: 30. 12. 1949 ◆ poznámka: Přednáška pro středoškolskou konferenci Akademické YMCA ve Vrbně. Text poslán a přečten za mé nepřítomnosti (už nemocen). [pozn. aut.]

◆ lecture, Czech, origin: 30. 12. 1949

Čemu slouží věda? [1949]

Pro středoškolskou konferenci AY ve Vrbně – 30. 12. 1949

Úvodem.

Thema dnešního večera není docela určité. Bude tedy naším prvním úkolem formulovat je přesněji a tak si stanovit plán, jehož bychom se mohli potom držet. Především je patrné, že nepůjde o otázku, má-li či nemá-li věda sloužit; název přednášky skrytě říká, že věda slouží. Otázka zní: čemu slouží? Zdá se však, že neběží o pouhé konstatování; bude třeba onu služebnost posoudit, zvážit, zhodnotit. A tu ovšem nezbude než analyzovat povahu vědy samotné a zároveň i povahu jejího společenského zapojení. Nevím, jak se mi podaří tak obtížnou úlohu zvládnout; tím více lituji, že nemohu být přítomen a účastnit se diskuse. Otázka moderní vědy je v poslední době stále naléhavější. Svět je v obrovské sociální krizi, která postihla všechny oblasti lidských možností a zájmů. Všechny programy, které chtějí nesnáze překonat a krizi zdolat, hledí k vědě jako k jedinému anebo alespoň hlavnímu spasitelskému prostředku. Jen namátkou uvedu několik příkladů. Wendell Willkie uvádí (Nedělitelný svět 1946 str. 108–109), jak mu jeden čínský student napsal:

Jenom věda může řešit bolest lidských bytostí, napravovat nedostatky přírody, zvýšit životní úroveň lidských bytostí a vést celou lidskou bytost k boji s přírodou, ale nikoli k boji proti lidstvu.

Anglický profesor C. D. Hardie (Background to Modern Thought 1947 str. 143) prohlašuje, že je jasné, že lidské sebezničení je v bezprostřední blízkosti, jestliže se nestane něco drastického. Spásu vidí v reformě výchovatských ideálů: je prý třeba všem lidem přiblížit vědecký způsob myšlení a stále jim ukazovat nejnovější objevy a poslední stadium vědeckých názorů. Také kniha Američana Bernarda Jaffe-ho (Men of Science in America 1944) přímo dýchá důvěrou ve vědu přes veškeré obtíže, které věda sama s sebou nese; cituje tam mimo jiné profesora Harolda C. Urey-ho (str. 502):

Věřím, že mluvím za všechny vědce v průmyslových laboratořích a na našich universitách. Naším úmyslem není dělat svou práci a brát za to peníze. To by k ničemu nevedlo.

My chceme odstranit dřinu a lopotu a nouzi ze života lidí a přinést jim radost, volný čas a krásu. A na jiném místě naší planety sovětská vláda nešetří na nadacích, na budování nákladných ústavů a laboratoří a na vyznamenáních všude tam, kde věda usiluje o to, jak co nejvíce a co nejrychleji zlepšovat životní podmínky všeho pracujícího lidu.

Akademik S. G. Strumilin prohlásil, že „nyní po válce mají sovětští učenci jedinou snahu, aby totiž v co nejkratší době dali sovětskému lidu, jeho městům, jeho průmyslu a jeho polím takové vědecké výsledky, takové technické prostředky, které by umožnily co možná nejrychlejší pozvednutí národního hospodářství na vyšší stupeň a přispěli k mírovému rozkvětu sovětské země“. (Z Haškovce: 30 let sovětské vědy 1947, str. 14.)

Jsou ovšem též hlasy skeptické, které nesdílejí oněch velikých nadějí, ale jsou vesměs nekonstruktivní, tj. neusilují o zvládnutí světové krise pozitivními prostředky. Máme-li však vážít oprávněnost nadějí do vědy skládaných, nechceme tak činit s takového stanoviska, plného beznaděje a destruktivní nálady, vědouce, že pesimismus bývá otcem cynismu. Ale ve jménu čeho chceme napravovat vědu a svět? Tu nabývá otázka po tom, čemu že slouží věda, zvláštního a mimořádného významu. Konec konců jde o otázku, s jakou účastí moderní vědy můžeme počítat při novém uspořádávání lidských vztahů. Co dokáže věda? Co od ní můžeme čekat? Nakolik se na ni můžeme spoléhat ve svém úsilí? Všechny tyto otázky jsou nesený pevným přesvědčením, že věda má určitou funkci v lidské společnosti, že sama sobě není cílem, že jejím úkolem je pomáhat. Ale tu se staví jedna z nejzákladnějších otázek: v čem má věda pomáhat? A v čem může pomáhat? Je věda pouhým nástrojem v rukou lidských anebo je něčím více? Není ve vědě jakási člověku cizí dynamika, která se lidem posléze vnucuje a která si z nich nakonec dělá bezmocné otroky? Není v povaze vědy něco ďábelského, co získává člověka počátečními úspěchy a co jej nakonec nezadržitelně vrhá do katastrof, kterým nerozumí a které jej zavalují hrůzou, neštěstím a nesmírným utrpením? Není v samé podstatě vědy něco, co se vzpírá služebnému poslání? Čemu slouží věda?

Bylo by ovšem potřeba dlouhé přednášky, a před ní ještě delšího studia, abychom si třeba jen částečně odpověděli na některé z těchto otázek. Dnes se musím omezit jen na několik poznámek, které by nás mohly uvést alespoň na stopu řešení.

Člověk vládne nad přírodou

Vědomí, že člověk není pouhá přirozenost, pouhá příroda, nýbrž že přírodu nějak přerůstá, je staré. Nebudu zde uvádět různé doklady a zůstanu jen u jediného, u bible. Tam hned na prvních stránkách čteme, jak člověk jako jediný ze všeho stvoření byl jaksí oddělen od ostatní přírody, jak byl vyproštěn ze své sounáležitosti se vším přírodním a přirozeným a jak byl postaven nad ně a zároveň mimo ně, ale také do jeho prostředku. Toto zvláštní postavení člověka uprostřed přírody není však samo přirozenou, přírodní vlastností člověka, neboť tak by se nemohl vymknout přírodnosti, nýbrž je ustanoveno zákonem, řádem, posláním: člověk má přírodu podmaňovat a má nad ní vládnout. Ale nejde jenom o přírodu v tom smyslu, jak tomu rozumíme dnes. Jde o celou zemi, o všechny záležitosti: člověk má být pánem nade vsí zemí. To je ovšem ustanovení, které se liší od ostatních stvořitelských činů Božích. I v přírodě je řád, předepsaný Stvořitelem, ale je to jiný řád než ten, jímž je člověk ustanoven jako vládce. Řád přírodní je poutem přírody, jím je všechno přírodní svázáno a řízeno, přirozenost nelze odloučit od tohoto řádu, neboť je právě v něm. Naproti tomu řád, který člověku ukládá panovat nad přírodou, není pro člověka jen novým poutem, nýbrž právě naopak otevřenou cestou; v něm je člověk vyzdvižen nad úroveň přírodnosti, tj. je vysvobozen z jejích pout. Jeho vztah k přírodě se tím radikálně mění: není už služebníkem jejím, nýbrž pánem. Nikoli ovšem pánem absolutním, který by mohl měnit a rušit samotný řád

přírody; neboť přírodní řád je Božím řádem. Bůh sám je svrchovaným panovníkem. Přece však byl člověku určen alespoň odlesk jeho panovnické moci a slávy: to je naznačeno tím, že byl člověk stvořen k obrazu Božímu. A tak sice člověk nemůže rušit řád přírodní, ale může jej ovládat.

Toto rozpoznání je velmi důležité pro náš další postup. Člověku nebylo předepsáno, co má s přírodou dělat, tj. nebyl mu předložen plán, který by měl provést. Byl však ustanoven vladařem, který má panovat nade vší zemí. Jedním předpokladem jeho panování je respektování řádu přírodního. To by ovšem nestačilo. Člověk je zároveň zavázán poslušností svému Stvořiteli: tato poslušnost je druhým předpokladem lidského panování nad přírodou.

My ovšem víme, že člověk zhřešil proti rajskému příkazu a že byl vyhnán z ráje. V bibli se dočteme, že svým hříchem přivodil pád také na všechno ostatní stvoření. To může znamenat, že se vzbouřil nejen proti přímému rozkazu Božímu, nýbrž také proti přírodnímu zákonu. To by byl nový pohled na naši otázku: je věda vzpourou proti přírodě?

Počátky vědy

Přírodní dějství nikdy není pouhým průběhem, který by nic neznamenal; i v přírodě najdeme smysl, cíl, účel. Zvláště živé organismy nejsou už pouhým následkem fyzikálních a chemických příčin, nýbrž představují jakousi primitivní vládu nad nižší přírodou, nad hmotou. Jejich aktivita není však vědomá, nýbrž je nejčastěji řízena instinkty. Také člověk podléhal nejprve instinktům a teprve postupně se emancipoval. Důležitým krokem v této emancipaci bylo slovo, řeč. Musíme však pamatovat, že slovo není zvuk, nýbrž smysl, obsah, pojem. První lidská slova byla nepochybně z největší části pouhým zvukem: silný zážitek, mohutné hnutí mysli bylo provázeno údivným nebo nadšeným výkřikem anebo zas hlasem plným hrůzy či posvátného vytržení a podobně. Ale nejen to: i když už slova něco znamenají, když něco označují, do té doby, dokud lidská aktivita má svůj původ v instinktech, slova nemají své vlastní váhy a důležitosti, nýbrž jsou stále ještě odleskem života instinktivního. Přece však je ve slovech síla, která nakonec zvítězí nad instinkty; slovo je místem, kde se probourává, prolamuje lidský duch do tohoto světa a kde se ujímá vlády. I o tom ví bible, když uvádí první Adamův vladařský čin: na pokyn Hospodinův dal Adam jména každé živé duši.

Slova postupně nabývají určitosti, pojmy v jejich pozadí se osamostatňují a upevňují, rodí se myšlenky, které dovedou řídit lidské jednání stále úspěšněji. Boj mezi myšlenkou a instinktem je vyznačen nedohlednou řadou vítězství myšlenky. Člověk se stal rozumnou bytostí: řídí své činy a rozumí jim – i když se často dopouští neprozřetelností a i když právě tak často správnost svých rozhodnutí poznává až daleko později: přece jenom je schopen poznat jejich správnost či nesprávnost, je schopen rozlišovat – a právě to jej činí inteligentní bytostí.

Úžasný objev možností slova člověka přímo fascinuje. Slovu je připisována obrovská moc. Je podivuhodné, že lidé od počátku tušili, jak nesmírný dosah bude mít vynález slova a řeči. Představovali si to ovšem jinak, zkresleně – teprve mnohem, mnohem později se jejich představy splnily. Člověk připisoval slovům nejprve zázračnou moc: znáš-li pravé slovo, pravou formuli, jsi pánem tajemných sil, duchové a živly tě musejí poslechnout. To byla primitivní věda, která chtěla svět ovládat svou magií. Pro nás je podstatné, že věda nezačala jako intelektuální dobrodružství, nýbrž jako odpovědné panování. Každý čaroděj musil umět duchy nejen vyvolávat, nýbrž také zažehnávat – běda, když zapomněl formulku! Existovalo živé vědomí obrovského nebezpečí takového čarování; proto tato primitivní věda nebyla pro všechny, nýbrž jen pro vybrané. Lidé ani netoužili stát se mocnými mágy; čarování bylo něčím neobvyklým, nepřírozeným, ano zhoubným. Kouzelníci požívali úcty, ale nebyli příliš milováni. Magie byla nečistá věda, která ohrožovala samotnou duši lidskou.

Historicky je nám jasné, že magie byla slepou uličkou; hlavní vývoj šel jiným směrem. Zastavili jsme se u ní proto, že v mnohém ohledu připomíná dnešní vědu, jak si ještě ukážeme. Bude i moderní věda slepou uličkou? Tu si budeme muset ukázat na samy kořeny moderní vědy, abychom poznali, liší-li se nějak podstatně moderní věda od magie právě v tomto ohledu.

Praxe a theorie

Magie chtěla být pánem nad světem a nad přírodou (neboť co jiného jsou všelijací duchové a tajemné síly než příroda?), ale ve skutečnosti byla nástrojem panování nad lidmi. Obyčejným lidem nesloužila v jejich denní lopotě, byla odtržena od jejich starostí, byla jim více pro strach než pro radost. V tom snad především byla její bezvýchodnost. Lidé si museli pomáhat sami; nedoufali už ve „vědu“ (tj. magii) a strádali po generacích nové a nové zkušenosti, jimiž si svou práci usnadňovali a také zlepšovali. Magie ovšem upadala; nezbývalo, než se obracet k výsledkům a zkušenostem, které se hromadily mimo oblast kouzelníků a kněží. Většinou se daly pokusy nějak sjednotit obojí, ale dopadly vždycky chudé. Kde začala panovat magie, ustrnul pokrok. V Řecku však byla situace jiná: tam se odvrátili ode vší magie a postavili základy, na nichž dodnes stojí evropské myšlení a na nichž především stojí celá moderní věda. Nebudeme se tím ovšem zabývat podrobně, ale ukážeme si na některé, po mém soudu důležité věci.

Když se první řečtí filosofové (byli mezi nimi i takoví, kteří pocházeli z kněžských rodů) odvrátili od magie a mythu, ale také od náboženství, začali ve svých úvahách vycházet z oné spousty praktických zkušeností, která byla ukryta mezi obyčejnými lidmi. Tím byl založen také pozdější obrovský význam řecké filosofie. Pro vědu je totiž podstatné, že vychází z lidského jednání, z lidské praxe. Praxí získá člověk celou řadu method, kterých by nemohl nikdy vymyslet. Dokud jsou však tyto metody skryty v celé té záplavě technických pravidel a zvyklostí, nemůže být jejich užití rozvinuto v plné šíři. Tu však přichází věda a analyzuje celý technický postup práce, jak se už dlouhou dobu traduje a

jak je předáván většinou jen s maličkými přídávky synům a vnukům jako odkaz otců a dědů. Tato analýsa umožní rozpoznání podstatného od vedlejšího, hlavního od méně důležitého, základního od okrajového a odvozeného. Tak věda, vycházející od praxe a od starých už zkušeností, vybavuje z nich theoretické zásady, které tam byly už dříve – ovšem neuvědoměle – obsaženy a formuluje je potom exaktně, pojmově, čistě, obecně.

To je ovšem pouze začátek vědy, přes nějž se staří Řekové nedostali. Snad proto, že dosavadní praktické zkušenosti byly tak rozsáhlé, že filosofové necítili potřebu je rozmnožit, snad proto, že objev theoretického myšlení lákal k stále dobrodružnějším výpravám, nebo ať už z jakýchkoli jiných důvodů – řecká filosofie (tj. věda) zůstala své předchůdkyni v základní věci poplatna: právě tak jako před tím magie, tak i řecká filosofie zůstala oddělena dlouho od praxe a nikdy nevkočila na území, v němž je moderní věda zakotvena svými nejsilnějšími kořeny, totiž na území plánovitých a cílevědomých experimentů. Proto praktické užití vědeckých poznatků nedostoupilo nikdy té úrovně, jakou představuje moderní technika. Aristoteles shrnul téměř všechny praktické zkušenosti do obrovské encyklopedie, do soustavy jednotné vědy-filosofie a ta nejenom že na dlouhý čas úplně stačila, nýbrž stačila dokonce její poměrně malá část, neboť mnoho Aristotelových spisů nebylo až do doby Tomáše Akvinského vůbec známo.

Pro nás je důležité pamatovat, že věda stále vyrůstá z praxe a že představuje jen zdokonalení a pročištění method, které lidem pomáhají zvládat přírodu a svět. Tam, kde se chce věda odtrhnout od praxe a kde se chce osamostatnit, nastává období stagnace až úpadku. Takové období nastalo také po jednostranném rozmachu řecké vědy. Počátek vědy moderní pak v mnohém připomíná počátek řecké theorie, kterým bylo ukončeno neplodné období úpadku mytů a magie. V jedné věci je podstatný rozdíl: mladá přírodověda byla daleko připravenější právě po theoretické stránce než řecká přírodní filosofie. Dlouhé období scholastických diskusí, na nichž se štípalý pojmy, bylo nepostradatelnou školou a tréninkem abstraktního myšlení, bez něhož je celá moderní věda nemyslitelná.

Věda a společnost

Dosud jsme si ukazovali, jak věda není pouze intelektuální záležitostí a jak její kořeny jsou pevně zakotveny v lidské, a to znamená společenské praxi. Nyní budeme sledovat, jaké důsledky měl pro společnost rozmach vědy.

Když se vědec pokouší vystihnout theoreticky ty nejpodstatnější z method lidské praxe, musí užívat určitých pojmů a myšlenkových struktur. Obvykle však takové vystižení na některých místech přesahuje všechnu dosavadní zkušenost (je např. obecnější než zkušenost) a stává se právě na těchto místech více nebo méně problematickým. Věda si pomáhá tak, že uspořádá pokus, který sestaví právě takovým způsobem, aby dostala odpověď na danou otázku. Tak ovšem zasahuje do přirozené situace a již přípravou

experimentu ji mění. Tak vlastně na přírodě vynucuje vědec experimentem odpovědi, které by sama příroda nikdy nedala. Rádl uvádí za příklad elektřinu: v přírodě máte blesk, elektrického rejnoka; náhodou zjistíte, že třený jantar přitahuje kousky papíru anebo že sebou žabí nožičky škubají, když – zavěšeny na měděném drátku – se dotknou železného zábradlí. Ale vědci neúnavným experimentováním vynutili z přírody tolik odpovědí, že na tom pak založili rozsáhlou nauku o elektřině a ještě rozsáhlejší elektrotechniku. Když jsem jednou o těchto věcech hovořil v Praze, užil jsem silných slov a prohlásil jsem, že experiment je násilím, torturou na přírodě. Tož, něco na tom je, ale nesmíme to přehnat až do romantické křečovitosti. Jedno však je podstatné: když člověk nutí přírodu jít po umělých cestách, ví vlastně, kam ji vede? Ví dobře, k čemu ji nutí? Člověk to neví; a tak se stává, že se ocitá v situaci podobné, v jaké byl onen goethovský čarodějův učeník, který sice vyvolal duchy, ale neuměl je zažehnat. Celá technika má povahu vyvolaných sil, které se vymkly lidskému vedení a které teď naopak samy terorizují člověka.

Uvedu příklad nejznámější, protože nejčastěji – ovšem z jiných motivů – uváděný. Technické vynálezy na počátku moderní doby způsobily obrovský převrat ve výrobě. Vyrábělo se v kratším čase daleko víc věcí než dosud, a výroba byla lacinější. Přece však znamenal tento převrat proti očekávání ostré prohloubení sociálních rozdílů a ožebračení obrovských mas dělnictva. Čím to bylo? Konkurencí byl každý podnikatel nucen neustále zlepšovat své strojní zařízení, aby mohl prodávat své výrobky laciněji než jiní a přitom pokud možno lepší kvality. K takovému zlepšování však potřeboval obrovský kapitál. Kde jej vzít? Velká většina zisku byla znovu investována; když to nestačilo, byly dělníkům strhovány mzdy. Když ani to nepomáhalo, znamenalo to, že podnik nemůže dále konkurovat: a to mělo za následek obvykle uzavření podniku a propuštění dělníků – anebo sloučení podniku s jiným, větším a úspěšnějším. A potom šlo všechno znovu. Úhrnné množství kapitálu není sice průběhem času v určité zemi konstantní, nýbrž stále roste; přece však v každé době je konečné. Jestliže technický rozvoj je rychlejší než vzrůst úhrnného kapitálu, dochází ke krisím: ty představují dočasné ochrnutí technického rozvoje do té doby, dokud nevzroste potřebnou měrou kapitál. Vykořisťování dělníků je proto neodstranitelné tam, kde existuje technický rozvoj a zároveň jakákoli forma konkurence. Řešení se zdá být možné jedině tak, že svět bude sjednocen, že bude odstraněna i mezinárodní konkurence a že technický pokrok bude řízen takovým způsobem, aby obrovské investice neožebračovaly pracující lidi. To je však typická ukázka toho, jak situace musí být řešena vědecky, plánovaně: a nikdo neví, jaké nové, třeba ještě těžší překážky se na cestě objeví.

Mohli bychom uvádět desítky a stovky dalších příkladů, jak věda a technika nabývají postupem času gigantických rozměrů a jak se počínají vymykat ve svých důsledcích lidem z rukou. Technika se dnes podobá vlaku, který se nesmírnou rychlostí řítí vpřed a kterému selhaly brzdy či jiné zařízení. Vyskočit není možná, zastavit teprve nikoli – a tak

co zbývá, než abychom zůstali a pokusili se o řízení a případně o spravení závady? Člověk byl postaven do světa, aby panoval. Sestrojil si k tomu účelu vědu, ale ta mu nyní přerostla přes hlavu a vládne sama. A přece posláním člověka je zvládnout i tuto vědu!

Služebnost vědy

Když se zrodila moderní přírodověda, byly v ni skládány veliké naděje v mnoha směrech. V některých oborech vědecký pokrok překonal nejsmělejší představy, jinde však vývoj vědy takové očekávání naprosto zklamal. Mezi takové zklamané naděje patří mezi prvními ta, že by tímto novým myšlenkovým úsilím mohl být zvládnut onen chaos, který po sobě zanechal rozložený středověk. Ukázalo se, že není v možnostech vědy poskytnout člověku ucelený obraz a jednotný výklad světa a skutečnosti, v kterém by měl člověk jakous takous oporu svého života. Věda učinila nesmírné pokroky, pomáhá člověku stále víc – ale nikdy se na ni člověk nemůže spolehnout jako na pevný základ, nikdy pro něho věda není skálou na níž by mohl rozbít životní stan. Věda je vždycky něčím životně periferním, něčím, co nemá sjednocující síly a na čem není možno zbudovat životní jednotu, která byla tak hluboce porušena a které je dnes tolik zapotřebí.

Přece však má věda své dobré místo v dnešní civilizaci. Je třeba jen najít hranice, kam až smí jít a kam už nepatří. Věda celou svou povahou je určena k tomu, aby člověku byla pomoci, aby byla spolehlivým nástrojem v jeho rukou, který je dovedně sestrojen podle povahy materiálu, který má být zvládnut. Od vědy však nesmí být očekávány direktivy, co lidé mají či nemají dělat. Jestliže je někdy vyslovováno očekávání, že věda má ovládnout a ovládne celý život lidský a že se stane tím, čím bylo dříve náboženství nebo filosofie, pak je to chybné očekávání. Posledním rozhodčím nad lidským životem není věda a nejsou vůbec věci a procesy, jimiž jediné se dovede věda zabývat.

Věda a technika byla v této době nesmírně předimenzována. Dnes je jedním z prvních úkolů lidstva, zvládnout znovu tuto ohromnou budovu civilizační; bez toho nelze překonat onu krizi sociální a kulturní, do níž jsme se dostali a na níž nemalou zásluhu má právě předimenzovaná věda. Věda není neutrální a neškodná: neslouží-li člověku, panuje nad ním jako zlé fatum. Proto je naléhavě třeba učinit z vědy skutečnou služebnici lidí.

Bylo by ovšem velice neprozřetelné, představovat si takovou služebnost tak, že věda bude dostávat direktivy, podle nichž by se musela řídit. Nelze vědě předepisovat, k čemu má dojít, neboť pak by se věda stala opět magií. Není oblasti, kam by věda nesměla, a není oboru, kde by jí nebylo dovoleno provádět zkoumání; jsou jen místa, kde věda se svými prostředky nestačí – a je úkolem filosofie, aby taková místa odhalovala. To je ovšem něco docela jiného než předpis nebo zákaz. Je třeba se jednou pro vždy rozloučit

s představou, že budeme moci vědu v jejím bádání nějak mistrovat – ať už z posic filosofických, náboženských nebo politických či jakýchkoli jiných.

Věda nemusí být slepou uličkou, jestliže se jí dostane ve společnosti přiměřeného místa. Náš život je dnes vystavěn převážně vědeckými prostředky. Není možno se vracet do dob dostavníků a zničit všechny vlaky, automobily a všechna letadla. Naproti tomu však naděje, skládané do vědy, byly a jsou i dnes neúměrné. Věda bera sama sebe příliš vážně a také obyčejní lidé ji berou příliš vážně. To není jen otázka jejího postavení ve společnosti, nýbrž také otázka jejích method a jejího způsobu práce. V samotné vědě je dnes něco, co budí úžas, obdiv a strach: to je znamením, že je věda na nejlepší cestě, jak se stát magií, kouzelnictvím, ano i falešným náboženstvím, modlou. Vědci to někdy sami podporují; často se mluví o tom, jak věda nahradila mytickou víru náboženskou a jak je dnes třeba prokazovat jí a jejím géniům stejnou a ještě větší úctu. Tak např. F. H. Hayward mluví o tom, jak potřebné jsou masové oslavy věd a umění, které by nadchly a oduševnily lid takovým způsobem, jakým to dovedlo učinit dříve náboženství. (A Summary Statement of the Celebration Case 1932.)

Takovým tendencím je třeba se důsledně opřít. Nesmí nás to však nikdy vyprovokovat k tomu, abychom chtěli vědu podřizovat jakýmkoli jiným principům a měřítkům. Nelze ani z mravních zákonů ani z božských příkazů dedukovat závěry vědecké, neboť útočí na člověka osobně a především na jeho srdce. Je-li kořen pravdy konec konců u Boha, nelze jejím požadavkům vědu podříditi přímo, neboť věda má přístup pouze k danostem, k tomuto světu, k věcem a procesům. Věda neodhaluje pravdu, nýbrž skutečnost. Na člověku je, aby pravdu do vědy právě tak jako do všeho života vnášel. Věda je prodloužením, zdokonalením lidské praxe, jejímž posledním cílem je nasycení člověka. To je důležitá funkce, bez níž není možno se obejít; ale ne samým chlebem živ jest člověk.